

Big Tech en de weerbaarheid van democratische rechtsstaat

Position paper
Deskundigenbijeenkomst
Eerste kamer

Marleen Stikker | 21 mei 2025

waag futurelab

Inleiding

Met het machtsvertoon van Trump's tech-billionaires in het Witte Huis en de expliciete aanval op democratische waarden, is het - eindelijk - doorgedrongen dat we ons volledig hebben uitgeleverd aan 'Big Tech'. Niet alleen onze **strategische autonomie** staat op het spel, maar ook de democratische waarden die we voor vanzelfsprekend houden. In sociale media is de *cultural war* al in volle gang. Big Techbedrijven bepalen wat wel of niet is toegestaan in het digitale publieke debat, ze ondermijnen met verslavende en misleidende algoritmen onze psychische gezondheid, beïnvloeden verkiezingen en eigenen zich voor de ontwikkeling van AI zonder toestemming alle wetenschappelijke en culturele content toe. Daarbij komt dat de bedrijfsvoering en informatievoorziening van overheidsorganisaties, universiteiten en bedrijven bijna compleet is ondergebracht bij Big Tech waarmee onze strategische autonomie op het spel staat. Toegang tot documenten en email zijn niet meer vanzelfsprekend. Wat is de weg hieruit? Kunnen we weer grip krijgen op onze technologie? Als individu, organisatie, samenleving?

Het antwoord op Big Tech

Big Tech staat voor de concentratie van infrastructuur, diensten en data in handen van slechts enkele bedrijven. Monopolieposities die alle sectoren van de economie omvatten, inclusief delen van de samenleving die nooit in private handen zouden mogen zijn, bijvoorbeeld het digitale publieke domein, kritieke infrastructuren, taalmodellen en overheidsinformatie en processen. We kunnen constateren dat de Verenigde Staten de vriendschap met Europa heeft opgezegd. Met importheffingen en geopolitieke machtsvertoon wordt Europa onderdruk gezet, en de technologische afhankelijkheid steeds meer ervaren als gijzeling. Als Trump of Musk of Vance het wil, staan onze computers stil. En daarmee onze samenleving en economie. Het is dus zaak deze afhankelijkheid zo snel mogelijk af te bouwen en over te stappen op technologie die onze strategische autonomie wel respecteert. In de afgelopen jaren is hier al voorbereidend werk voor verricht. O.a. Vanuit het **Next Generation Internet** programma van de Europese Commissie, waar de Nederlandse stichting NLnet een belangrijke partner is, en het uitwerken van de **Public Stack**, waar Waag Futurelab sinds 2019 bij betrokken is en mede vorm heeft gegeven aan de **EuroStack**, dat tot een aantal publicaties heeft geleid.

Weerbaarheid

Om de greep van Big Tech te doorbreken, is het onvoldoende om enkel te reguleren of alternatieven aan te bieden. We moeten bouwen aan structurele weerbaarheid op drie niveaus: **maatschappelijk**, **technologisch** en **ecologisch**. Deze drie vormen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en bepalen of we als samenleving in staat zijn regie te voeren over technologie.

Maatschappelijke weerbaarheid gaat over de cohesie van de samenleving. Hoe kunnen we voorkomen dat we tegen elkaar worden opgezet via digitale platforms, hoe krijgen we maatschappelijk regie over moderatie en grip op sociale media, hoe gaan we verslavende en misleidende algoritmen verbieden? Een defensiestrategie kan niet zonder te investeren in een veilig digitaal publiek domein.

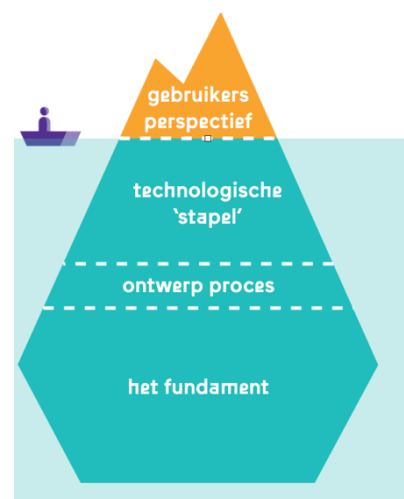
Technologische weerbaarheid stelt de vraag of we de infrastructuur en de kennis nog in eigen handen hebben en de noodzaak om onze afhankelijkheid van externe partijen met andere belangen zo snel mogelijk af te bouwen? Het vraagt om stevige investeringen in soevereine technologie en strategische autonomie en om strategische keuzes voor soevereine technologie in aanbestedingen en inkoop. Voor publieke, private en civiele organisaties betekent dit een investering in kennis, inzicht en voor de ICT-uitvoerders een omscholing van Big Tech naar Next Generation Internet.

Ecologische weerbaarheid kijkt naar de materiële basis: grondstoffen, energie en ecologische voetafdruk. Kunnen we binnen planetaire grenzen opereren, duidelijke kaders definiëren voor ecologische voetafdruk van data en AI? We kunnen het ons niet permitteren om de klimaatcrisis te versnellen door de buitensporige claim die datacenters en AI leggen op energie en water. Het wordt tijd voor een milieueffecten rapportage voor AI.

Public (Euro)Stack

De **EuroStack** is een strategisch raamwerk voor digitale soevereiniteit dat Europa in staat moet stellen om minder afhankelijk te worden van buitenlandse technologieën en controle te krijgen over digitale infrastructuren en toepassingen. Dat is een flinke uitdaging. Het gaat om fysieke infrastructuur, telecom, internet kabels, satelliet, datacenters, AI-faciliteiten, data, hardware, chips, kritieke aardmaterialen, software en applicaties.

Het is cruciaal dat Europa niet het economisch model van Big Tech herhaalt. Voor strategische autonomie is het noodzakelijk dat organisaties niet opnieuw ingesloten raken, ditmaal door een handvol Europese Big Tech bedrijven. **Open standaarden**, **data commons**, **privacy by design** en **interoperabiliteit** horen centraal staan. We

hebben een EuroStack nodig die is gebaseerd op publieke waarden. Een **Public Stack** waar kritieke resources en grondstoffen als een commons wordt beheerd, met een ecosysteem van dienstverlenende ICT-bedrijven. Dat biedt garanties voor digitale soevereiniteit in de toekomst. De roep om minder regels vanuit venture capital kringen, ook hier in Nederland, en de druk uit de VS om o.a. de Europese AI Act af te zwakken en de GDPR privacywetgeving open te breken, is volstrekt misplaatst. Alleen door de tech industrie te reguleren ontstaat er een mogelijkheid om de macht van Big Tech te breken en condities te scheppen voor Europese bedrijven om toe te kunnen treden. Democratische controle en handhaving is essentieel. Europa heeft een economie nodig die niet aandeelhoudersbelang centraal stelt, maar stewardship voor toekomstige generaties en maatschappelijke, ecologische en technologische weerbaarheid.

Next Generation Internet

Het goede nieuws is dat op een aantal lagen van de Public Stack reeds solide en schaalbare open source alternatieven beschikbaar zijn en een bloeiend ecosysteem van dienstverlenende bedrijven. Nextcloud biedt volwaardige alternatieven voor Microsoft, Proton voor Google en Matrix is reeds in gebruik bij de Duitse en Franse regering voor *secured messaging*. Met de Nederlandse Fairphone, een spin-off van Waag Futurelab, in combinatie met een alternatieve appstore, operating systeem en veilige apps van Murena, is er een hoogwaardige ontgoogelde smartphone beschikbaar voor de consumentenmarkt. Met het initiatief rond Cloud Kootwijk krijgen de Nederlandse cloudaanbieders een volwaardige plak in het ecosysteem. De Next Generation Internet is gearriveerd en kan voor een doorbraak zorgen. Daartoe moet strategische autonomie als criterium gaan gelden in aanbestedingen en inkoop. Daarmee kan de migratie naar de Amerikaanse Big Tech worden gekeerd. De miljarden die nu aan Big tech licenties worden betaald kunnen worden besteed aan Europese aanbieders die zich wel aan publieke waarden verbinden.

De uitdagingen zijn enorm. Europa heeft nauwelijks een positie op de grondstoffenmarkt, met ASML is er een Europese speler in de chipindustrie, maar deze wordt aan banden gelegd door de Verenigde Staten. Ook op het gebied van AI moet in Europa een stevige inhaalslag worden gemaakt. Maar ook hier is het devies: zorg voor een 'Public AI' strategie, zodat democratisch toezicht geborgd is en er geen nieuwe afhankelijkheden ontstaan van private partijen. Open Future Foundation heeft hier deze week een white paper over gepubliceerd.

Sociale media

Ook voor de dominante sociale media platforms van X, Meta en TikTok zijn er decentrale alternatieven van Europese bodem. Mastodon, Pixelfed, Lemmy en vele andere toepassingen zijn voorbeelden van het federatieve internet, het zogenaamde fediverse. Voordelen: gebruikers raken niet locked-in, er zijn geen verslavende en misleidende algoritmen en geen tracking waardoor profilering en targeting onmogelijk is. In plaats van één partij die de communicatie van honderden miljoenen gebruikers bepaalt, zijn er bij Mastodon een paar duizend organisaties betrokken die ieder een verantwoordelijkheid dragen.

Deze nieuwe generatie sociale netwerken maakt **maatschappelijke moderatie** mogelijk. Met de campagne **Make Socials Social Again** maken we mensen bewust van het bestaan van alternatieve sociale media waar publieke waarden wel ingebed zijn. Samen met tal van organisaties zoals mediabedrijven, culturele instellingen en uitgevers ontwikkelen we strategieën om de overstap naar **federatieve sociale media** mogelijk te maken.

Concrete aanbevelingen voor de wetgevende en controlerende taak van de Kamer

1. **Definieer publieke waarden** in de implementatie van EuroStack. Maak een **transitieplan** voor publieke digitale infrastructuur in publieke sectoren zoals zorg en onderwijs waarbij milieueffectenrapportages en kaders voor data- en energieverbruik in meegenomen worden.
2. **Investeer structureel in publieke digitale infrastructuur en publieke AI.** Breid fondsen als NLnet uit en richt een Sovereign Tech Fund in Nederland op, naar Duits voorbeeld.

Marleen Stikker is oprichter/directeur van Waag Futurelab en Professor of Practice aan de Hogeschool van Amsterdam. Zij is o.a. lid van de Adviesraad Wetenschap, Technologie en Innovatie (AWTI) en de Amsterdam Economic Board. Zij initieerde in 1993 De Digitale Stad, een sociaal media netwerk avant le lettre. Waag Futurelab maakt zich de afgelopen dertig jaar sterk voor publieke waarden in het digitale domein. Een van de spin-offs is Fairphone, een eerlijke smartphone. Eerder verscheen van haar hand 'Het internet is stuk, maar we kunnen het repareren.' In september verschijnt de 'Internet Survival Gids, hoe we weer grip krijgen op technologie'.

Veder lezen

<https://waag.org/nl/project/public-stack-het-alternatieve-internet/>

<https://ngi.eu/>

<https://euro-stack.eu/>

<https://makesocialsocialagain.nl/>

<https://www.commonsnetwork.org/2025/05/06/towards-digital-sovereignty-and-a-resilient-digital-ecosystem-launch-of-our-roadmap/>

<https://openfuture.eu/publication/white-paper-on-public-ai/>